

KOSTERSDAG AARTSBISDOM UTRECHT

Doetinchem, 7 maart 2024

Not done!

Deze kostersdag heeft als titel meegekregen *Not done!* Wat moet je als koster nu echt niet doen als je bezig bent met je taak en waarom niet.

Ik ben gevraagd hier vanmiddag iets te vertellen over de missionaire parochie en de rol van de koster daarin. En ook nog over de liturgische inhoud van de Goede Week. En dat in 50 minuten. Dus ik zou zeggen ... ga er maar even goed voor zitten en fasten your seatbelts. Daar gaan we.

De laatste jaren is er veel te doen rondom de Missionaire Parochie. Het begon allemaal met de publicatie van twee boeken: *Rebuilt* van de Amerikaanse priester Michael White en pastoraal werker Tom Corcoran en natuurlijk het inmiddels bekende boek *Als God renoveert* van de Canadese priester James Mallon. In het voorjaar van 2022 werd er in Breda een grote conferentie gehouden voor bijna 1000 katholieken uit Nederland en Vlaanderen waar James Mallon de hoofdspreker was. En ook vorig jaar een miniconferentie in Veenendaal met 700 aanwezigen. Het blijkt dat er groot enthousiasme is voor een nieuw Pinksteren in de Kerk van Nederland. Een nieuw enthousiasme en een nieuw elan voor onze parochies en geloofsgemeenschappen. En dat er heel veel mensen zijn die daar de schouders onder willen zetten. Ook ons eigen bisdom wil investeren in de Missionaire Parochie en gaf op 11 november vorig jaar de aftrap met een goed bezochte bisdomdag in Ede. En over enkele weken – op zaterdag 6 april – zal in Veenendaal opnieuw een landelijke conferentie zijn. Het borrelt dus in katholiek Nederland. En ook heel wat parochies zijn met de ideeën van James Mallon aan de slag gegaan. Het is dus goed even kort te kijken naar wat de belangrijkste uitgangspunten zijn van de Missionaire Parochie.

In een veranderende wereld ontdekken we als Kerk dat het niet meer voldoende is om te doen wat we altijd hebben gedaan. We moeten terugkeren naar onze eigenlijke missie, naar wat Jezus ons gevraagd heeft te doen. Hij zegt het aan het einde van het Mattheusevangelie: *Ga dan en maak alle volkeren tot mijn leerlingen en doopt hen in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest en leert hun te onderhouden alles wat Ik u bevolen heb* (Mt. 28, 19-20a). Eeuwenlang zijn we erop uitgegaan ... we hebben mensen gedoopt ... we hebben ze geleerd wat Jezus heeft gezegd en gedaan. Maar we zijn vergeten om leerlingen van hen te maken. Dat wil zeggen: mensen die Jezus echt willen leren kennen en hun leven op Hem en zijn boodschap willen bouwen. James Mallon noemt in zijn boek 10 waarden die volgens hem een teken zijn van een gezonde en vitale parochie of geloofsgemeenschap. Ik noem ze:

1. Voorrang geven aan het weekeinde
2. Gastvrijheid
3. Opbouwende muziek
4. Goede preken
5. Betekenisvolle gemeenschap
6. Heldere verwachtingen
7. Dienstwerk waar je goed in bent
8. Vorming van kleine gemeenschappen
9. De Heilige Geest ervaren
10. Wordt een uitnodigende kerk

Waar kun je als koster nu het verschil maken? Probeer je maar niet te bemoeien met de keuze van de muziek, dan weet je zeker dat de sfeer verpest wordt. Ook de inhoud van de preek is niet aan de koster. Het ervaren van de Heilige Geest is ook niet door jullie te organiseren. Maar als het gaat

om een goede zondagsviering, gastvrijheid en een uitnodigende kerk kun je wel degelijk iets betekenen.

Met betrekking tot de eerste waarde – voorrang geven aan het weekeinde (de zondag) – speelt de koster een grote rol. Want om ervoor te zorgen dat de mensen die naar de kerk komen een positieve en misschien levensveranderende ervaring opdoen, is het belangrijk om ervoor te zorgen dat alles rond de viering goed geregeld is. Niets is erger dan lampen die het niet doen of een voorganger die niet goed te verstaan is omdat de microfoon blijft rondzingen. Of het priesterkoor dat er rommelig uitziet ... of het altaar waar een vuil kleed op ligt ... of misdienaars die niet weten wat ze moeten doen. Kortom: een perfecte uitvoering van de viering, waarbij oog is voor de randvoorwaarden.

Als het gaat om de tweede waarde – gastvrijheid – heeft de koster natuurlijk een grote verantwoordelijkheid. Hij of zij is namelijk voor veel mensen het visitekaartje van de geloofsgemeenschap. Denk maar eens aan een bruidspaar dat komt overleggen over wat er allemaal mogelijk is of een rouwende familie die afspraken wil maken over het afscheid van hun vader of moeder. De koster is het gezicht van de Kerk op dat soort momenten. Net zo goed als een hork van een pastor mensen kan wegjagen, zal ook een chagrijnige en dominante koster meer kwaad dan goed doen. Een vriendelijke koster die hart heeft voor mensen geeft hun het gevoel dat ze welkom zijn.

De laatste waarde is een soort samenvatting van alle eerdergenoemde: wordt een uitnodigende kerk. Dat heeft alles te maken met gastvrijheid, maar zeker ook met een grote zorg voor de liturgie. Als koster ben je medeverantwoordelijk voor een goede sfeer in de kerk en in de parochieruimtes. Een hartelijk woord, een opmerkelijke blik, een uitnodigend gebaar ... het is allemaal heel belangrijk voor ons streven om een missionaire gemeenschap te zijn die mensen weet te raken en hen een plaats geeft waar ze zich thuis kunnen voelen en waar ze God kunnen ervaren.

Het belang van de vieringen van het Paastriduüm

Over precies drie weken begint het Paastriduüm ... de driedaagse herdenking van het lijden, sterven en de verrijzenis van Jezus. Dat is het hoogtepunt van het liturgisch jaar en daarmee ook het visitekaartje van onze kerk. Hoewel Kerstmis altijd nog meer bezoekers trekt, zijn de vieringen van het Triduüm en Pasen toch echt pareltjes die de moeite waard zijn om goed te verzorgen. En daarmee ligt er ook voor jullie als koster een belangrijke taak weggelegd.

Er is rond Pasen een grote gevoeligheid voor het levensverhaal van Jezus. Veel mensen kijken elk jaar op televisie naar de Passion, waarbij de laatste dagen en uren van Jezus met eigentijdse teksten en liederen in beeld wordt gebracht. Anderen geven de voorkeur aan een uitvoering van de Matthäuspasion van Bach of kijken naar een film over het leven van Jezus. Het enige nadeel is dat de verrijzenis er meestal wat bekaaid van af komt. Het verhaal van het lijden en de dood van Jezus spreekt tot onze verbeelding en roept herkenning op. Met zijn verrijzenis hebben we veel meer moeite.

In onze Kerk wordt het levenseinde van Jezus herdacht tijdens het Paastriduüm. Deze periode van drie dagen begint met de avondmis van Witte Donderdag en loopt tot en met het avondgebed van Paaszondag. Het neemt ons mee langs de belangrijkste momenten van ons christelijk geloof: het lijden, de dood én de verrijzenis van Jezus Christus. Bijna 20 jaar geleden hebben verschillende Nederlandse kerken het project *Intercity bestemming Pasen* gelanceerd. Het was een poging om de grote rijkdom van de Goede Week en Pasen voor het voetlicht te brengen. Het is de week waarop de Kerk op haar paasbest is en waarin alles samenkomt wat we als Kerk geloven en belijden. Het verhaal van God en mensen in hoogte- en dieptepunten. Ook de week waarin de leden van het

pastorale team op scherp staan, het koor flexibel moet zijn en het allesbehalve saai is. Het project gebruikt een herkenbare metafoor, namelijk de Goede Week als een treinreis. We gaan langs alle stations van de Goede Week: Palmzondag, Witte Donderdag, Goede Vrijdag, de Paasnacht ... om tenslotte uit te komen op Station Paasmorgen. Iedereen is uitgenodigd om aan deze reis deel te nemen, helemaal of een gedeelte ervan. Gastvrijheid is daarom van het grootste belang.

Geschiedenis van het Paasfeest

Om een beetje te kunnen begrijpen wat we vieren en waarom we dat doen in de vorm waarin we het nu doen, is het goed om te kijken naar hoe de viering van Pasen zich in de loop van de eeuwen ontwikkeld heeft. Natuurlijk in heel grote lijnen. Dat kan niet anders.

De eerste christenen kenden nog geen jaarlijkse viering van Pasen. Wel weten we dat ze samenkwamen op de *eerste dag van de week*, de zondag, de dag die in het Evangelie heel bijzonder in verband wordt gebracht met de verrijzenis van Jezus. De eerste berichten over een jaarlijkse paasviering stammen uit het gebied van Klein-Azië en Syrië uit de tweede helft van de tweede eeuw. Het wordt duidelijk dat men in één enkele viering het hele paasmysterie van het lijden, de dood én de verrijzenis van Jezus Christus herdacht en vierde. Het was een viering van pasach – pascha – transitus – overgang ... van slavernij naar vrijheid, van duisternis naar licht, van droefheid naar vreugde, van dood naar leven. Deze nachtelijke viering vormde het hoogtepunt van heel het jaar. Augustinus noemt de paasnacht daarom ook de "moeder van alle heilige vigilies, de moeder van alle nachtwakes." Langzaam maar zeker zien we dat er twee liturgische elementen aan deze plechtigheid worden toegevoegd: de lichtritus en de viering van het doopsel. De nacht van Pasen werd bij uitstek het moment om de doop toe te dienen.

Aan het einde van de 4e eeuw ging Egeria - een welgestelde vrouw uit noordwest Spanje - op bedevaart naar het Midden-Oosten. Zij hield een dagboek bij en voor ons is het heel interessant wat zij schreef over de vieringen in Jeruzalem. Met name de vieringen in de week voor Pasen waren heel bijzonder. Men was daar gewend om de vieringen van de zgn. Grote Week te vieren op de dagen, de tijden en de plaatsen waarop de gebeurtenissen volgens het Evangelie hadden plaatsgevonden. Zo was er een processie vanaf de Olijfberg op Palmzondag en vierde men Goede Vrijdag in de kerk die gebouwd was op Golgotha. Dit dagboek werd in het Westen bekend en zorgde ervoor dat ook in onze streken de dagen voor Pasen liturgisch werden gevierd. Zo ontstond langzaam maar zeker de Goede Week. Het gevolg was wel dat de oorspronkelijke eenheid van de ene viering in de paasnacht verloren ging. Het paasmysterie werd nu uit elkaar gehaald en gevierd op verschillende dagen. De paasnacht werd eigenlijk een beetje het stiefkind. Helemaal toen men de paaswake steeds vroeger ging vieren. Eerst in de avond, toen in de middag en uiteindelijk zelfs op de vroege morgen van paaszaterdag. Daarmee ontstonden er twee vieringen: het lijden en de dood van de Heer op vrijdag en zaterdag en de verrijzenis van de Heer op zondag. Dat is eeuwenlang zo geweest.

Deze verschuiving en met name het ondergesneeuwd raken van de paaswake (die toch het hoogtepunt van het liturgisch jaar zou moeten zijn) was een doorn in het oog van de mensen van de zgn. Liturgische Beweging. Dat was een stroming die er vanaf het begin van de 20e eeuw naar streefde om mensen en liturgie dichter bij elkaar te brengen. Het is aan deze Liturgische Beweging te danken dat er al onder paus Pius XII serieus werd nagedacht over hervorming van de liturgie. Dat gold ook voor de viering van Pasen. Vanaf het jaar 1951 tot en met de vernieuwing van het missaal in 1970 heeft er een grondige herziening van de vieringen van de Goede Week plaatsgevonden. Je zou kunnen zeggen dat in grote lijnen de Romeinse praktijk uit de zevende eeuw is hersteld. Waaronder misschien het meest in het oog springend: het herstel van de paaswake in de nachtelijke uren van zaterdag op zondag. Met deze herziening werd het Paastriduüm opnieuw "het stralend hoogtepunt van het liturgisch jaar", volgens de inleiding op het missaal.

Het paastriduüm

In het proces van de herziening van de jaarlijkse viering van het paasmysterie hebben de drie laatste dagen van de Goede Week – Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Paaszaterdag – een eigen afzonderlijke plaats gekregen. Ze horen niet langer bij de Goede Week en de laatste dagen van de Veertigdagentijd, maar zijn een aparte liturgische periode geworden. Daardoor wordt ook tot uitdrukking gebracht dat de heilsgheimen die op deze drie dagen gevierd worden, onderling een onverbreekelijke eenheid vormen.

Bij de vaststelling welke dagen tot het paastriduüm behoren, heeft er een verschuiving plaatsgevonden. Tot 1969 werd de donderdag in de Goede Week als Witte Donderdag nog tot het paastriduüm gerekend. Momenteel behoren alleen de vrijdag, zaterdag en zondag tot het paastriduüm. Dat zijn de dagen van het sterven, de grafrust en de verrijzenis van Christus, waarbij de herdenking van het Laatste Avondmaal plaatsvindt op de vooravond van Goede Vrijdag. Daardoor is de Goede Week ingekort en eindigt als met de avondmis van Witte Donderdag het paastriduüm begint.

Witte Donderdag

Het is de hoogste tijd om onze blik te richten op de afzonderlijke vieringen van het paastriduüm. Bij de liturgievernieuwing na het Tweede Vaticaanse Concilie is de mis *in Coena Domini* (=de maaltijd van de Heer) als het ware de ouverture van het paastriduüm. Op die manier is de eenheid van de drie dagen hersteld.

In het Latijn heet deze donderdag heel zakelijk *Feria quinta hebdomadae sanctae* (vijfde dag van de heilige week). Bij ons wordt het *Witte Donderdag* genoemd, vermoedelijk ontleend aan het gebruik om het kruis met een witte doek te omhullen. Bij onze oosterburen wordt het *Gründonnerstag* genoemd. Dat heeft niets te maken met de kleur groen, maar met het werkwoord grienen. Waarschijnlijk verwijst dat naar de huilende boetelingen die op deze dag weer in de gemeenschap van de Kerk werden opgenomen. In het Frans spreekt men over *Jeudi Saint* (heilige donderdag) en het Engels kent de term *Maundy Thursday*. Maundy verwijst naar het Latijnse mandatum (opdracht) en dus naar de opdracht tot liefde en onderling dienstbetoon.

De viering van de Eucharistie van het Laatste Avondmaal vindt plaats in de avond en heeft een feestelijk karakter. De schriftlezingen en de gebedsteksten verduidelijken dat Christus zichzelf gegeven heeft in de ritus van een maaltijd. Zij nodigen de Kerk uit om aan de viering van het lijden en de dood van de Heer, de praktijk te verbinden van dienstbaarheid en onderlinge liefde. Binnen deze context vindt ook de ritus van de voetwassing plaats.

De band van de Eucharistie met het kruisoffer van Jezus wordt, net zoals bij de oudste viering van Witte Donderdag in Jeruzalem, ook nu weer aangeduid en verwoord in de *openingstekst* van de Eucharistieviering, ontleend aan de brief van Paulus aan de Galaten: “Wij roemen in het kruis van de Heer Jezus Christus. In Hem is ons heil, ons leven en verrijzenis, door wie wij verlost en bevrijd zijn.” Daarmee wordt ook duidelijk dat hiermee de dag van Goede Vrijdag begint. Vanwege het feestelijke karakter worden tijdens het *Eer aan God* de klokken geluid. Van dan af zullen zij als teken van rouw en verdriet tot het Eer aan God van de paaswake niet te horen zijn.

Omdat de instelling van de Eucharistie plaatsvond tijdens de laatste paasmaaltijd van Jezus hier op aarde, waarvan de regels aan de Joden gegeven zijn in het oudtestamentische boek Exodus, wordt tijdens de *eerste lezing* de betreffende passage met de voorschriften voor het joodse paasmaal gelezen. Bij de herdenking van de instelling van de Eucharistie is het vanzelfsprekend dat de beschrijving van deze instelling in de viering zelf worden gelezen. Daarom is als *tweede lezing* gekozen voor de beschrijving die Paulus geeft in zijn eerste brief aan de christenen van Korinthe. Dat de Eucharistie

het sacrament van de liefde is, wordt verder verduidelijkt in de *lezing uit het Evangelie* volgens Johannes. Daarin horen we het verhaal van de voetwassing als een bewijs van Jezus' liefde tot het uiterste toe. Na de homilie kan dan de *voetwassing* plaatsvinden om duidelijk te maken wat Jezus heeft bedoeld.

In het eerste eucharistisch gebed wordt duidelijk dat we niet zomaar een gebeurtenis van 2000 jaar geleden gedenken, maar dat het hier en nu opnieuw tegenwoordig wordt gesteld. Aan de inleidende woorden op de consecratie van het brood worden namelijk enkele woorden toegevoegd: “die op de avond voor zijn lijden en dood, *dat is op deze avond*, het brood in zijn handen heeft genomen ...” Daarmee wordt duidelijk dat het gedenken een actualisatie is van het verleden: het heil geschiedt nu, in deze viering, aan ons zoals eens in het verleden. De communie in deze viering en die van de daaropvolgende dag wordt aan alle aanwezigen uitgereikt met hosties die in deze viering geconsacreerd zijn, daarom ook is het tabernakel gedurende de hele viering leeg.

Na het gebed na de communie wordt de ciborie met de hosties voor de viering op Goede Vrijdag door de priester bewierookt en in een processie naar een rustplaats gebracht. Daar begint dan de *aanbidding* waartoe de gelovigen bijzonder worden uitgenodigd.

Wanneer de priester en zijn assistenten in de sacristie zijn teruggekeerd wordt het altaar ontbloot, zodat er zich niets meer op het altaar bevindt. Er wordt geen enkele aanwijzing gegeven dat dit – zoals voorheen – door de priester dient te gebeuren of dat deze daarbij betrokken is. Ook worden als dat mogelijk is de kruisen uit de kerk verwijderd of met een doek bedekt.

Goede Vrijdag

Goede Vrijdag heet deze dag in onze taal. Gezien vanuit Pasen mogen en kunnen we deze vrijdag goed noemen. In het Duits spreekt men van *Karfreitag*. Daar zit het oud-Duitse woord ‘kara’ in, dat klagen betekent. In andere talen heeft deze dag een meer neutrale benaming. In het Frans heet het *Vendredi Saint* en in het Engels *Holy Friday*. Het Latijn kiest opnieuw voor een zakelijke benadering: *Feria Sexta Hebdomadae Sanctae* (zesde dag van de heilige week).

In het huidige missaal wordt de viering aangeduid met de titel *Celebratio Passionis Domini* (viering van het lijden van de Heer). Het woord *mors* (dood) komt hier niet voor. Enerzijds vanuit het idee dat de dood inherent is aan het lijden waarover *passio* spreekt, anderzijds omdat het overeenkomt met de overtuiging van de Kerk dat dit geen dag van rouw is, maar een dag waarop met liefde het kruisoffer van de Heer wordt herdacht. Daarom ook is de liturgische kleur niet langer zwart, maar rood. Dat verwijst immers naar het bloed dat Christus voor onze zonden heeft vergoten. Het is goed hier te benadrukken dat deze viering de officiële liturgische viering van Goede Vrijdag is en niet de *kruisweg* die in heel veel kerken wordt gehouden. Die bijeenkomst behoort tot de categorie devotie of volksvroomheid.

De liturgische viering van deze dag begint in volkomen stilte en leegte, dat versterkt wordt door het altaar dat volledig leeg en kaal is. We pakken als het ware de draad weer op van de avond ervoor. In de stilte waarmee de viering van Witte Donderdag eindigde, komen de priester en assistenten naar het altaar. Zij gaan direct plat ter aarde liggen of knielen voor het altaar om samen met de gelovigen in stilte te bidden. Na enige tijd spreekt de priester bij zijn zitplaats het gebed dat voortkomt uit het gebed in stilte; daarom blijft de gebruikelijke oproep tot gebed achterwege. De *eerste lezing* is ontleend aan het boek Jesaja; het is de zogenaamde vierde zang van de dienaar van de Heer. In de lijdende dienaar van de Heer mogen wij Christus herkennen, die zijn leven gaf als een zoenoffer en om onze misdaden werd doorstoken. De *antwoordpsalm* is een gedeelte uit psalm 31 met als refrein de woorden die Jezus aan het kruis uitsprak: Vader, in uw handen beveel ik mijn geest. Als *tweede lezing* is gekozen voor de priestertekst uit de brief aan de Hebreëen. Deze lezing

vestigt onze aandacht op Jezus die als hogepriester in het lijden gehoorzaamheid heeft geleerd door zichzelf als een offer aan te bieden. De liturgie van het woord bereikt haar hoogtepunt in het *lijdensverhaal* volgens Johannes. Vanwege de aard van dit verhaal van het ontzaglijk menselijk lijden van Jezus wordt het gelezen zonder begeleiding van wierook en kaarsen, zonder begroeting en bekrusning van het boek. Na een korte homilie volgt dan de *voorbede*. Vanwege het bijzondere en plechtige karakter wordt voor het benoemen van de intenties en het gebed de oorspronkelijke Romeinse vorm gevolgd. De tekst van enkele intenties is in de geest van het Concilie bijgesteld, de volgorde is gewijzigd en er is een intentie bijgekomen. Zo wordt nu gebeden voor de eenheid van de christenen die broeders en zusters in Christus genoemd worden. Het gebed voor de Joden is geheel herzien. Er wordt niet langer gebeden voor hun bekering, maar er wordt erkend dat God tot hen het eerst gesproken heeft. Van de oorspronkelijke intentie voor hen die niet in God geloven, zijn nu twee intenties gemaakt door een onderscheid aan te brengen tussen hen die wel in God geloven – denk aan moslims – maar niet in Christus, en hen die in het geheel niet in God geloven. Dan volgt de intentie voor de leiders van de wereld die meer naar het einde is geplaatst, zodat alle intenties die met de Kerk te maken hebben bij elkaar geplaatst zijn. De inhoud van de laatste intentie betreft de rampen en ellende in de wereld. Er is ruimte voor de bisschop om een extra intentie toe te voegen. De laatste twee jaar is daar gebruik van gemaakt ten tijde van de coronapandemie.

In plaats van de Eucharistie volgt na de liturgie van het woord de *aanbidding van het heilig kruis*. Het begin van de kruisverering kan op twee manieren gebeuren. Op de meer traditionele manier, waarbij de priester staande voor het altaar telkens een gedeelte van het kruis ondoet van de doek die het bedekt en daarbij driemaal de gelovigen uitnodigt het kruis te aanschouwen met de woorden: “Zie het hout van het kruis” of “Aanschouwt het kostbaar kruis”. Allen antwoorden: “Komt laten wij aanbidden”. Een andere mogelijkheid is dat de priester of de diaken het onbedekte kruis, begeleid door acolieten met brandende kaarsen, vanaf de kerkdeur naar de rand van het priesterkoor draagt. Tijdens de processie wordt driemaal halt gehouden (analoog aan de paaskaars) waarbij de gelovigen worden uitgenodigd het kruis te aanschouwen. Na het tonen van het kruis kunnen allen langs het kruis trekken en het vereren met een kniebuiging of het ook kussen. Ook kan men er bloemen bij leggen of een kaars opsteken. Ondertussen worden passende gezangen gezongen.

Dan volgt de *communieritus* die, hoewel zij omstreden is, door paus Pius XII in 1956 toch gehandhaafd werd. Op een eenvoudige manier worden de eucharistische gaven door de diaken of de priester in stilte naar het altaar gebracht, dat daarvoor klaar gemaakt is door het te bedekken met een altaardwaal en corporale. Na de gebruikelijke inleiding volgt het Onze Vader met het embolisme en de afsluitende doxologie. Dan zegt de priester in stilte het voorbereidende gebed en nodigt hij vervolgens allen uit tot de communie. Na afloop worden de overgebleven hosties weer teruggebracht naar de plaats waar ze werden bewaard. De priester sluit af met een gebed en een gebed over de gelovigen, in plaats van de zegen. Allen gaan in stilte heen en het altaar wordt weer ontbloot.

Stille Zaterdag

De zaterdag voor Pasen is de tweede dag van het pastriduüm. Sinds het herstel van de Paaswake in 1951 is het oorspronkelijke karakter van deze dag hersteld. Op deze dag verblijft de Kerk bij het graf van de Heer, overweegt zij zijn lijden en dood en zijn *nederdaling ter helle* en ziet zij in gebed en vasten uit naar zijn verrijzenis. Het is een dag van rouw en droefheid, van leegte en gemis, van inkeer in vrede en stille verwachting. Het kerkgebouw maakt een lege indruk: alle attributen en versieringen zijn weg en de altaartafel is onbedekt. Ook al wordt er op deze dag geen Eucharistie gevierd, toch blijft de lofprijzing van God ononderbroken en wel in het getijdengebed van deze dag, heel in het bijzonder in de lezingendienst.

De Paaswake

Deze plechtigheid behoort nog tot de tijd waarin de dood van Christus wordt gevierd, maar ook behoort zij al tot het begin van de zondag die de Heer heeft geheiligd door de heerlijkheid van zijn verrijzenis. Het is dus met recht een scharniermoment. Daarom ook wordt de dag des Heren tegelijkertijd opgenomen in twee tijdsaanduidingen in het liturgisch jaar: het is de derde dag van het paastriduüm en de eerste van de paastijd.

Zoals de naam al aangeeft, is *waken* het voornaamste kenmerk van de samenkomst in de nacht van zaterdag op zondag. Karakteristiek zijn twee aspecten: ¹het waken en ²het duister van de nacht. Met deze twee elementen zijn de vorm en de inhoud van deze liturgie verbonden. Waken is meer dan opblijven en wakker blijven. Waken is een activiteit, een verlangend en gespannen uitzien naar het opkomen van het morgenlicht, het nieuwe licht van de dag die het duister verdrijft. Waken betekent de overgang kunnen beleven van de duisternis naar het licht, de overgang van de dood naar het leven. Dat geldt niet alleen als herinnering aan een historisch feit, maar vooral als sacramentele werkelijkheid: de dynamiek van de viering ligt in de overgang uit de dood naar het leven van de *aanwezigen*. Dit zijn de doopkandidaten die opgenomen worden in de gemeenschap van de Verrezenen, en de al eerder gedoopten die hun overgang uit de dood naar het leven met de Heer bevestigen en hernieuwen.

1. De plechtige opening (lichtritus)

De lichtceremonie aan het begin van de Paaswake herinnert aan de tijd dat de gelovigen voor de nachtwake van Pasen samenkwamen bij het invallen van de duisternis aan het begin van de avond, dit is op het uur van het ontsteken van de lichten. Deze kan natuurlijk niet los gezien worden van de praktische noodzaak om in de nachtelijke viering te beschikken over licht. Eigen aan de lichtceremonie is haar in de loop van de tijd ontwikkelde dramatisering, namelijk de bijzondere wijze waarop het nieuwe licht de kerk werd binnengedragen en bezongen. In het huidige missaal komen de gelovigen samen buiten de kerk rondom een vuur. Na de begroeting volgt een kort woord over de betekenis van het waken in deze nacht en de zegening van het vuur. Vervolgens worden op de paaskaars de symbolen van Christus getekend (meestal zijn ze al voorbedrukt). Dan ontsteekt de priester vanuit het nieuwe vuur de paaskaars. De begeleidende woorden verduidelijken de betekenis van dit gebaar: “Het licht van Christus’ verrijzenis moge uit ons hart en onze geest de duisternis verdrijven”. De diaken of de priester neemt dan de paaskaars en zingt: “Licht van Christus”, allen antwoorden: “Heer, wij danken U”. De gelovigen gaan achter de brandende paaskaars de donkere kerk binnen. Bij het betreden van de kerk ontsteken zij hun eigen kaars aan de vlam van de paaskaars, terwijl voor een tweede en derde keer de acclamatie weerklinkt. Deze processie roept de tocht op van het Hebreeuwse volk door de woestijn achter de vuurkolom, maar meer nog het woord van Jezus: “Ik ben het licht van de wereld. Wie Mij volgt, dwaalt niet rond in de duisternis”. De paaskaars is in de Paaswake onze gids vanuit het duister van de nacht naar het licht van Gods woord. Wanneer de paaskaars op de kandelaar is geplaatst bij de ambo – waar ze zal blijven staan tijdens de paastijd – zingt de diaken de paasjubelzang, het *Exsultet*, dat is de aankondiging van de paasvreugde. Deze hymne roept alle aspecten op die in deze nacht herinnerd worden: de uittocht uit Egypte van het volk van het Oude Verbond, de dood en de verrijzenis van Christus, de tegenwoordigheid van de verrezen Heer in de sacramenten van de christelijke initiatie en het wachten op de wederkomst in deze samenkomst van het volk van het Nieuwe Verbond.

2. De liturgie van het woord

Het wake-karakter van de Paaswake komt vooral tot uitdrukking in de liturgie van het woord. Hoewel de Kerk de mogelijkheid biedt een keuze te maken uit de zeven oudtestamentische lezingen, verdient het toch aanbeveling de lezingen in zijn volledigheid te lezen. Daardoor en door de tijd die het in beslag neemt, wordt pas echt duidelijk dan Gods handelen zich voltrekt in de stilte van de nacht.

a. De keuze van de oudtestamentische lezingen

Uit de twaalf oudtestamentische lezingen van vóór 1951 zijn er momenteel zeven gekozen, waarbij echter de zevende lezing uit Ezechiël 37 vervangen is door een passage uit hoofdstuk 36 van dit boek, die door de kerkvaders gezien is als een aankondiging van het doopsel. De eerste vier lezingen, namelijk die over de schepping van hemel en aarde (Gen. 1,1-2,1), over het offer van Abraham (Gen. 22, 1-18), over de doortocht door de Rietzee (Ex. 14,15-15,1) en over de wederkomst van de Heer (Jes. 54, 5-14) vertonen een grote overeenkomst met de joodse Pesachviering op 14 Nisan, de dag waarop volgens de joodse traditie de wereld begon. De drie daarna komende lezingen uit het Oude Testament zijn meer gericht op de viering van het doopsel. Zij verwoorden de uitnodiging om tot God te komen, die met zijn volk een eeuwig verbond sluit (Jes. 55, 1-11); de oproep tot bekering en op te gaan naar de glans van het licht van de Heer (Bar. 3, 9-15.32-4,4) en het uitgieten van het doopwater met de gave van een nieuw hart (Ez. 36, 16-17a.18-28).

b. De antwoordpsalmen en gebeden na de lezingen

Nieuw is dat nu na elke lezing uit het Oude Testament een psalm of oudtestamentische lofzang volgt (en niet na drie lezingen). De gebeden die elke lezing afsluiten, zijn grotendeels nieuw gekozen en verwijzen min of meer expliciet naar de voorafgaande lezing.

c. Eer aan God

Het zingen van het Eer aan God met het luiden van de klokken, vormt de overgang van de oudtestamentische lezingen naar die van het Nieuwe Testament. Het is bij uitstek een paasgezag, waarin Christus centraal staat. Hierna volgt zoals gebruikelijk het gebed.

d. Nieuwtestamentische lezingen

Nieuw is de keuze voor de lezing uit de brief van Paulus aan de Romeinen vanwege haar doopkarakter. Dan komt, na het alleluia, vanuit een van de synoptische Evangelies het verhaal van de ontdekking van het lege graf door de vrouwen met de welriekende kruiden en de aankondiging die zij van de engel ontvingen: Hij is verrezen. Tijdens de lezing van het Evangelie worden geen kaarsen gedragen; het licht van de paaskaars die bij de ambo staat is het heldere licht van Christus dat deze nacht straalt in de nachtelijke duisternis.

3. De viering van het doopsel

De viering van het doopsel wordt ingeleid door het zingen van de ingekorte *Litanie van alle heiligen*. Dan volgt de *zegening van het water* dat gebruikt zal worden voor alle doopsels tijdens heel de paastijd. Het is een oud Romeins gebed met een rijke theologische inhoud vanwege haar Bijbelse inspiratie. Er zijn enkele wijzigingen aangebracht, zodat na de drie oudtestamentische beelden van het doopsel beter de drie van het Nieuwe Testament tot hun recht kunnen komen. Achtereenvolgens worden dan in herinnering gebracht: ¹de wateren van het begin, ²van de zondvloed en van ³de doortocht door de Rode Zee. Vervolgens ¹de doop van Jezus in het water van de Jordaan, ²het water dat uit de geopende zijde van Jezus op het kruis komt, en ³de zending van de verrezen Heer aan de apostelen om uit te trekken en mensen te dopen. Terwijl de levenskracht van de Heilige Geest over het water wordt aangeroepen, kan de priester er symbolisch de paaskaars in neerlaten als teken van de bevruchting door de Heilige Geest.

Na de zegening van het water volgt het *doopsel en vormsel* volgens het gebruikelijke ritueel. Daarna, of als er geen dopelingen zijn, heeft de *hernieuwing van de doopbeloften* plaats. Deze is overgenomen uit het ritueel van 1951. Hieraan gaat een zegening van het water voor de besprenkeling vooraf als er geen doopsel heeft plaatsgevonden en zelfs als er in de kerk geen doopvont is. De tekst van de dialoog tussen de priester en de gelovigen voor de verzaking van de duivel en de geloofsbelijdenis

van het doopsel is dezelfde als in de uitgave van 1951. Deze is ontleend aan het ritueel voor het doopsel. De priester maakt vervolgens een rondgang door de kerk en *besprenkelt* de gemeenschap met het zojuist gezegende (doop)water.

4. De liturgie van de Eucharistie

Het hoogtepunt van de Paaswake is de viering van de Eucharistie waarin de pasgedoopten voor het eerst mogen deelnemen en waardoor zij hun initiatie in het leven van Jezus Christus voltooien. Het verloop van de eucharistische liturgie is zoals gebruikelijk, maar mag met *nét* iets meer feestelijkheid en uitbundigheid plaatsvinden. Het is immers in de viering van de Eucharistie dat wij het paasmysterie in zijn volheid vieren: lijden, dood én verrijzenis van de Heer. Het is in de Eucharistie dat de Verrezenen tot ons komt en ons voedt met zichzelf. De prelatie geeft de verschillende aspecten van het paasmysterie kort en bondig weer: bezongen wordt Christus als het paaslam, die in het doopsel onze zonden wegneemt; vermeld worden Christus' dood, zijn nederdaling ter helle en zijn verrijzenis waardoor Hij alles nieuw gemaakt heeft.

De nachtelijke viering eindigt met een geheel nieuwe *plechtige drievoudige zegenbede*, waarna de samengekomen gemeenschap in vrede wordt heengezonden met het herhaalde Alleluia. Hiermee wordt de doorlopende viering van het paastriduüm, die begon met het kruisteken op Witte Donderdag, op een plechtige en feestelijke wijze afgesloten.

Paaszondag

Al in de vierde eeuw was er in Jeruzalem en Noord-Afrika sprake van een tweede viering op Paaszondag, naast de Paaswake. Zeker waar de Paaswake vervroegd wordt naar de zaterdagavond ontstaat het gebruik van een eigen liturgische viering op Paaszondag, hoewel de Paaswake tot de zondag gerekend blijft worden.

In het missaal van 1970 is het misformulier van de dagmis aangepast. Alle gebedsteksten zijn herzien. In de liturgie van het woord vormt de *Evangelielezing* met het verhaal van de ontdekking van het lege graf door Petrus en Johannes een harmonieus geheel met de lezingen uit de synoptische Evangelien in de Paaswake over de verschijning van de engel aan de vrouwen die naar het graf komen. In de *eerste lezing* uit de Handelingen van de apostelen, waaruit gedurende de gehele paastijd de eerste lezing is genomen, verkondigt Petrus de paasboodschap van Jezus' dood en verrijzenis. Voorafgaand aan het Alleluia wordt de bekende, uit de elfde eeuw stammende sequentie *Victimae paschali laudes* gezongen. Daarin wordt in een dialoog het gebeuren van de verrijzenis bezongen. Van alle sequenties is alleen deze en die van Pinksteren in het Romeins missaal als verplicht gehandhaafd.

“Het paastriduüm van het lijden, de dood en de verrijzenis van de Heer (...) wordt besloten met het avondgebed van Paaszondag” volgens de Algemene normen van het liturgisch jaar. In de traditie is aan het avondgebed van Paaszondag een bijzondere betekenis toegekend: de zogenaamde paasvespers, die ook wel *doopvespers* worden genoemd.

Daarmee eindigt de driedaagse van Pasen. De tocht die we zijn begonnen op de avond van Witte Donderdag wordt in de avond van Paaszondag afgerond. In de metafoor van de treinreis zouden we mogen zeggen: bestemming bereikt.

Er is nu ook een einde gekomen aan de reis van mijn bijdrage. Toen ik begon zei ik: *Ga er maar even goed voor zitten en fasten your seatbelts*. Ik hoop dat iedereen deze reis goed heeft doorstaan en er misschien zelfs wat van opgestoken heeft. Bedankt voor jullie aandacht.